

УДК 141:130.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v049.2024.14>**О. М. Мартиненко**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1939-9387>

кандидат філософських наук,

асистент кафедри філософії і культурології

Чернівецького національного університету Юрія Федьковича

О. В. РупташORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5398-7898>

докторка філософських наук, доцентка,

завідувачка кафедри філософії і культурології

Чернівецького національного університету Юрія Федьковича

Т. І. РадзінякORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2188-2597>

кандидатка філософських наук,

доцентка кафедри філософії і культурології

Чернівецького національного університету Юрія Федьковича

ІДЕЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФІЛОСОФСЬКОГО МОДЕРНУ

Постановка проблеми. Розвиток філософії та науки останніх десятиліть сприяв утвердженню низки понять, які західні інтелектуали використовували для опису світоглядних, соціокультурних і концептуальних особливостей досліджуваних феноменів у сферах історії, мистецтва, релігії та науки. Серед них чільне місце посіло поняття «постмодернізм», потрапивши у вир численних наукових дискусій, у межах яких авторитетні вчені з різних галузей намагалися пояснити його суть і значення.

З початку другої декади XXI століття постмодерна тематика почала тьмяніти. Водночас її надвечір'я позначилося новим інтелектуальним імпульсом до виявлення соціально-культурних явищ, які показали розрив з модерном, зокрема характерною для нього секулярністю. Якщо розуміти секулярність як наслідок процесу розмежування різних сфер соціокультурної діяльності (науки, моралі, мистецтва), через який культура втрачає цілісність, притаманну попереднім епохам (чи то синкретизм античності, чи то єдність, задану релігією в Середньовіччі), то постсекулярність постає протилежною характеристикою епохи після модерну. Так традиція як форма цілісного світосприйняття повертається на авансцену філософії.

З часом постсекуляризм конкретизувався й посів відокремлену від постмодернізму нішу. Хоча й нині між ними проводять зв'язок, намагаючись виявити чи то аналогії ідей, чи спадкоємність рис, хибно зараховуючи перший феномен до постмодерної філософії. Такі експерименти щоправда не додали постсекулярній філософії чогось значущого в сенсі творення нових смислів.

Її змістовний потенціал виявився значно біднішим за здобутки постмодернізму.

Сьогодні концепт «постсекулярність» зберігає актуальність, але кількість публікацій, присвячених цій тематиці зменшується. Це опосередковано може свідчити про наближення чергового оновлення інтелектуальних тенденцій.

Посеред цього невпинного пошуку нагальності поза увагою опинилося поняття, ідея якого слугує причиною зазначеної вище динаміки смислових перетворень. Мовиться про сучасність – «модерн».

На цьому тлі досить іронічно виглядають твердження про те, що «модерн» втратив актуальність, оскільки є всі підстави вважати, що саме ідея модерну залишається домінантною причиною усіх «нових» тенденцій сучасності, значно перебиваючи силу переконання альтернативних смислів.

Що стосується постмодерну, який за словами Ю. Габермаса, «уявляє себе антимодерном» [9, с. 7], то у спробах протиставити себе модерну він неодмінно перетворюється на той чи той аватар традиції, яка і є справжнім антагоністом сучасності. Можливо, це не так сильно відчувається в класичному постмодернізмі, але в постсекулярній філософії – це видно неозброєним оком. Чого вартує одне лише гасло про «повернення релігії»?

Отже, про постсекулярну філософію ми можемо сказати, що це частина або продовження, постмодерну, який, своєю чергою, є антимодерном. Водночас проект модерну не втрачає своєї актуальності й акумулює потенції для протистояння традиції.

Аналіз наукових джерел і публікацій. У дослідженні використані фундаментальні праці, пов'я-

зані з тематикою філософського модерну. Це програмна стаття І. Канта: «Відповідь на питання: що таке Просвітництво» [12]; монографія Т. Адорно «Естетична теорія» [5]; есе М. Фуко «Що таке Просвітництво» [7], праці Ю. Габермаса – «Модерн – незавершений проєкт» [9], «Філософський дискурс модерну» [1], «Знання та віра» [10]. Також у дослідженні використано науковий доробок авторів [3] і роботи українських і зарубіжних дослідників феномена модерну у філософській, соціологічній, культурологічній та історичній перспективах.

Мета та завдання. Мета дослідження – аналіз ідеї філософського модерну із визначенням перспективи її подальшого розвитку. Досягненню мети має сприяти розв’язання таких завдань: а) аналіз етимології терміну «модерн»; б) визначення історичного, культурного, мистецького та інтелектуального вимірів модерну.

Основна частина. Етимологія терміну «модерн». Термін модерн (нім. – «Die Moderne», англ. – «modernity»), згідно з О’Доннеллом та Дж. Джеймсом, утворений від латинського прикметника «modernus», що походить від прислівника modo («в цей час»). Вжиток слова «modernus» у пізньолатинських текстах фіксується з V ст. Вчені зазначають, що термін «modernus» застосовувався для розрізнення періодів поганства та християнства в історії Римської імперії [14, с. 235].

Ю. Габермас у своїй статті «Модерн – незавершений проєкт» також згадує цей факт. За його свідченням, слово «“modern” було вперше вжито наприкінці V ст. для розмежування християнського сьогодення і язичницького римського минулого, яке в той момент набуло офіційного статусу». При цьому філософ зауважує, що це лише перше в етимології значення терміну, є й друге – що тісно пов’язане з історичною «актуалізацією перфекціоністських ідеалів французького Просвітництва» – і третє, яке стосується ідеалізації романтизмом періоду Середніх віків [9, с. 8].

Виміри модерну. Модерн розуміють як: епоху, культуру, течію мистецтва та інтелектуальний рух. Коротко проаналізуємо кожне з цих значень.

Історичний модерн. Модерн як епоха – історичний концепт, згідно з яким, «сучасність» – це часовий проміжок між періодами розвитку західноєвропейської цивілізації. Модерн в цьому розумінні – синонім Нового часу. Початок такому стану справ, зазначає Ю. Габермас, поклав Ф. Гегель, коли написав, що «Новий час є “часом модерну”» [1, с. 17]. Часова тривалість модерну, залежно від підходу того чи того вченого, – різна. Наприклад, Т. Денисова, посилаючись на А. Тойнбі, датує Новий час: «від 1475 до 1875 року – від Ренесансу до першої виставки імпресіоністів» [2, с. 118]. М. Берман [6] та П. Осборн [15] ділять модерн на: ранній модерн – 1500–1789 рр.; кла-

сичний модерн – 1789–1900 рр.; пізній модерн – 1900–1989 рр.

Культурний модерн. Історична тривалість Нового часу наповнена культурними смислами. Згідно з Ю. Габермасом [9], культурний модерн починається з бажання відмежувати язичництво від християнства. Бути християнином, означало бути сучасним – модерним (Modernität). Поняття «модерність» швидко переросло обмеження християнством і стало чистою демонстрацією належності до сучасності.

Модерність тривалий час дорівнювала зміні ставлення до античного спадку, яка траплялася час від часу в європейській історії. Це не тільки Відродження, де ця ознака проявилася особливо яскраво: «“Модерними”, “новими” усвідомлювали себе і за часів Карла Великого, і в XII ст., і в епоху Просвітництва» [9, с. 8].

Цю тенденцію перервали французьке Просвітництво і романтизм. Перше подарувало людству ідеї розуму, свободи та неупинного розвитку – прогресу. А друге – спробувало оновити схему модерності, прибравши з рівняння античність, замінивши його середньовіччям. Прогрес став причиною початку «розчаклування світу», а романтизм вилився у «абстрактне протистояння історії та традиції». Обидва рухи започаткували те, що називається «філософським» та «естетичним» модерном.

Всупереч поширеній думці про те, що естетичний модерн є контррухом щодо культурного модерну загалом, це не зовсім так. Протест естетичного модерну (модернізму) в цьому випадку – це бунт, передусім, проти філософського модерну. Справа в тому, що і естетичний, і філософський модерн – частини культури модерну. Ця частковість залишається навіть у тому випадку, якщо тлумачити культурний модерн окремо від інтелектуальної і мистецької частин модерну – як деякий «нормативний модерн». Адже в цьому випадку все одно будуть існувати норми, які регулюватимуть активність кожної із частин модерну – інтелектуальної, нормативної, естетичної.

У цьому пояснювальному дискурсі про культурний модерн варто розкрити дві важливі тенденції, за допомогою яких була змонтована актуальна картина сучасності. Передусім звернімо увагу на плюралізацію і диференціацію, а потім – універсалізацію.

Т. Лукман у своїй праці «Невидима релігія: проблема релігії в модерному суспільстві» [13] веде мову про «плюралізацію релігії» – процес, у якому релігія перестає бути єдиною цілісною формацією та розпадається на окремі індивідуалізовані форми. Плюралізація релігії – наслідок модернізації, яка втілює в собі практичну реалізацію політики культурного модерну.

Отже, домодерне суспільство було цілісним і його єдність забезпечувалася традицією. У випадку з європейською історією – це християнство (православ'я та католицизм). Модерн цю традицію зруйнував, але не знищив. Він плюралізував її.

Одночасно із плюралізацією відбувався схожий процес – диференціація, формула якого виглядала як «відокремлення зерна від полови». Релігія не просто розпадалася на частини – відбувався процес розмежування та сортування. Від релігії відокремлювали знання та упорядковували їх за обраними якісними критеріями, формуючи такі його види, як «наука, мораль та мистецтво» [9, с. 15]. Звідси, три види модерну: філософський, культурний (нормативний) та естетичний.

Щодо універсализації: модерну чужий вид цілісності, який діє у традиції, в якій сукупність забезпечується тяжінням до одного і єдиного центру, яким постає, зокрема, Бог. Натомість, модерн схиляється до єдності динамічних плинних частин, об'єднаних універсальною культурною нормою, прикладом якої є категоричний імператив І. Канта. Саме тому культурний модерн існує амбівалентно – як частина (нормативний) і як ціле.

З цієї амбівалентності народжуються дві крайнощі: радикальний модерн, охарактеризований Т. Адорно [5], Е. Гіденсом [8] та модернізм, в надрах якого згодом визріла форма власного самоусвідомлення – постмодернізм як альтернатива інтелектуального модерну.

Позиція Т. Адорно полягала в тому, що модернізм і модерн – це явища, об'єднані універсальною нормою. Він вважав, що модернізм – це природна реакція на кризи та суперечності модерну. У модерні, який розпочався з епохи Просвітництва, закладено ідеї прогресу, розуму та емансипації людини. Під час їхнього історичного розвитку ці ідеї почали наштовхуватися на суперечності, викликані реальними соціальними проблемами, кризами капіталізму, відчуженням та масовою культурою. Модернізм став емоційною складовою Сучасності і був, на думку Т. Адорно, неминучим виразником загострення напруги. Саме тому філософ вважав за непотрібне розрізняти модерн і модернізм, оскільки останній, у його розумінні, відображає ту саму універсальну логіку кризи і бунту, що і модерн.

У проєкції Т. Адорно, модернізм – продовження інтелектуального модерну. Що не влаштовує adeptів естетичного модерну, які підіймають бунт проти свого інтелектуального візаві. Прикладом такого повстання є критика ролі «розуму» у постмодерністській філософії, який є важливою частиною ідеології філософського модерну.

Естетичний модерн. У філософському та естетичному модерні легко вгадується діалектична

пара: теза та антитеза. Без сумніву, архітектори епохи свідомо заклали боротьбу в культурний фундамент модерну. Адже в результаті такого протистояння виникають норми, які регулюють ставлення до Сучасності.

М. Фуко чітко зауважив цей момент, аналізуючи зміст дискурсивних практик Ш. Бодлера: «я намагався підкреслити, що ниткою, яка може пов'язувати нас із Просвітництвом, є не вірність доктринальним елементам, а, швидше за все, постійна реактивація ставлення, тобто філософського етосу, який можна описати як постійну критику нашої історичної доби» [7, с. 42]. Увага М. Фуко на постаті Ш. Бодлера не має бентежити – поет визнаний творець модернізму. Ю. Габермас вказує на це: «Настанова естетичного модерну набуває чітких обрисів, починаючи з Бодлера, зокрема з його теорії мистецтва, яка зазнала впливу Едгара По. Вона розвивається в авангардистських течіях і нарешті переживає бурхливий апофеоз у дадаїстському кафе “Вольтер” та в сюрреалізмі» [9, с. 9]. Звідси корені зв'язку між модернізмом і постмодернізмом: «постмодернізм не був би можливим без авангардизму, а той, зі свого боку, був логічним продовженням модернізму» [4, с. 9].

Зрозуміло, що Ш. Бодлер для М. Фуко – авторитет, пройти повз якого він не міг. Мета, яку переслідує філософ у своєму есе, – це створення умов від'єднання настанови філософського модерну від культурного, з подальшим її привласненням. Тому він бачить у філософському етосі негативний та позитивний боки.

Перший зводиться ним до критики того, що він називає «шантажем Просвітництва¹». Філософ категоричний: повна відмова і жодних компромісів. Другий віднаходиться у «доланні меж» – настанові постмодерністської філософії, яка нині стала її типовою рисою: «я охарактеризую філософський етос, що відповідає критичній онтології нас самих, як історико-практичну перевірку меж, за які ми можемо вийти, і, як роботу, яку ми виконуємо над собою як вільними істотами» [7, с. 47].

Пропозиція М. Фуко щодо долання меж – випад проти розуму. Конкретніше – проти його кантіанського тлумачення. Не секрет, що І. Кант уславився зокрема тим, що провів межі в пізнавальній здатності розуму і загалом дотримувався чіткості в окресленні будь-яких кордонів.

Пафос непримиренності М. Фуко, і постмодерністів загалом, з настановами філософського модерну розвіюється словами Ю. Габермаса: «На

¹ М. Фуко вважає, що просвітницькі ідеали раціональності та прогресу створюють ситуацію «шантажу» – примушують акторів модерного суспільства приймати ці ідеали в якості єдиного можливого шляху для розвитку та свободи. Суть «шантажу» в тім, що критика просвітницьких цінностей часто сприймається як повернення до ірраціональності (традиції) чи варварства (архаїки). Тобто, або ти приймаєш ідеали Просвітництва, або автоматично опиняєшся поза межами прогресивного суспільства [7, с. 42–43].

венеціанську бієнале пускають тепер не лише художників і кіношників, а й архітекторів. Реакцією на це перше архітектурне бієнале було розчарування. Учасники виставки являли собою авангард навпаки: під девізом “Сучасність минулого” вони принесли в жертву традицію модерну², який поступається місцем новому історизму» [9, с. 7]. Так, Ю. Габермас звинувачує постмодерністів у деонтологізації Сучасності, тобто, вилучення інтелектуального модерну із спільного дискурсу: назад до Гегеля (голий історизм), назад до премодерну (деконструкція).

Філософський модерн. Коли Ю. Габермас пише про модерн як «незавершений проєкт» він говорить саме про філософський або інтелектуальний модерн. Термін «проєкт» – це посилання на гайдеггерівський «Der Entwurf» в «Бутті та часі» [11]. У цьому творі М. Гайдеггер розглядає поняття «Entwurf» не як конкретний проєкт, а як його потенцію – те, що робить можливим будь-який проєкт, план або схему.

Думка видатного німецького екзистенціаліста заслуговує на увагу тому, що він перервав домінуючу з часів Гегеля традицію розгляду модерну як суто часового проміжку, розглянувши Сучасність у контексті онтології. Так, філософський модерн став прямою опозицією історичному модерну – ідея завжди поза часом.

Точкою відліку філософського модерну стає епоха Просвітництва. Ми вже писали вище про роль французького просвітництва, з його ідеями прогресу, людської емансипації, розуму, час звернувся до німецького.

Почнімо з критичного пасажу М. Фуко: «“Berlinerische Monatsschrift” у листопаді 1784 р. опублікувало одну з відповідей на запитання: “Що таке Просвітництво?”. І це була відповідь Канта. Можливо, це другорядний текст. Але мені здається, що з ним поступово входить в історію думки питання, на яке модерна філософія досі не здатна відповісти, але якого і не здатна позбутися. Ось уже два століття, як вона його повторює у тій чи тій формі. ... що ж це за подія, яку ми називаємо «Просвітництвом» і яка визначає ... нас самих, наші думки та наші сьогоднішні дії?» [7, с. 32].

Якщо простежити за думкою М. Фуко далі, то можна зрозуміти в чому полягає зміст його критики. Він, будучи вірним принципам своєї філософії, атакує ідею, з якої почався філософський модерн – «проєкт Просвітництва»⁴.

Що ж це за ідея? Заирнімо у витoki – статтю І. Канта «Відповідь на питання: що таке Просвітництво?».

Вже на початку цієї програмної статті, кенігсберзький мислитель дає вичерпну відповідь на

задане у заголовку питання: «Просвітництво – це вихід людини з незрілості, в яку вона потрапила з власної волі. Незрілість – це неспроможність користуватися своїм розумом без стороннього керівництва. Ця незрілість є ганебною, якщо її причина полягає не у відсутності розуму, а у відсутності рішучості та сміливості користуватися ним без керівництва з боку іншого. Sapere Aude! “Майте сміливість користуватися своїм розумом!” – ось девіз Просвітництва» [12].

Слова І. Канта однозначно говорять про розум і автономію, що передбачають індивідуалізм і свободу. Але це не все. Коли кажуть, що модерн почався з Ренесансу, в цьому є доля істини. Принаймні, нам на думку спадає аналогія «дорослішання людини», яку приписують Піко делла Мірандолі.

У своїй знаменитій промові «Про гідність людини» [16] філософ стверджує, що людина має особливе місце у творінні, оскільки володіє унікальною здатністю – свободою волі. На відміну від інших істот, чия природа зумовлена, людина може самостійно обирати свою долю. Піко звертає увагу, що людина може як «опуститися до рівня тварин», так і «піднятися до рівня ангелів». Ця ідея акцентує на відповідальності людини за власний розвиток та духовне становлення, що можна розглядати як крок до ідеї «дорослішання».

Людина, на думку італійського гуманіста, – це істота, яка може формувати себе та обирати свою долю. Цей потенціал самовдосконалення та зростання підкреслює філософську концепцію автономії, яка передбачає, що людина не залежить повністю від Божого контролю, а сама є творцем свого життя. Хоча Піко не говорить про розрив з Богом, він зазначає, що людина може досягти найвищого стану, використовуючи свої власні сили та розум.

Піко делла Мірандола, на відміну від деяких гуманістів, не прагнув протиставити Бога і людину. Навпаки, він шукав синтез між християнською теологією та альтернативними положеннями. Однак у його підході можна бачити, як філософія людини як самостійної, творчої та мислячої істоти поступово готує ґрунт для більш пізніх секулярних концепцій, початок яким поклав проєкт Просвітництва.

У загальних рисах ідея Просвітництва окреслена. Перейдімо до аналізу перспективи її розвитку. Для цього використаємо аналогію з проєкцією.

Звернімо увагу, що проєкція є інтелектуальним (математичним і технічним) прийомом, за допомоги якого створюють умову перспективи в зображенні 3D-об’єктів на площині. Перспектива – це конкретне використання проєкції для створення візуальних ефектів глибини. Отже, проєкція є технічним процесом перенесення про-

²Гра слів: традиція модерну – це розрив з традицією.

³З нім. «проєкт» або «проєкція».

⁴Термін Ю. Габермаса [9, с. 15].

стору на площину, а перспектива – це конкретний спосіб, як ця проекція виглядає з боку спостерігача.

Перспектива проекту Просвітництва – це реалізація його задуму, взята у часі, який, як відомо, пов'язаний із простором. Згідно Ю. Габермаса, задум полягав у тім, щоб «неухильно розвивати об'єктивуючі науки, універсалістські основи моралі і права ... щоб вивільнити когнітивні потенціали ... з їх вищих езотеричних форм і використувати їх для практики, тобто для розумної організації життєвих умов» [9, с. 15–16]. Мета задуму була в чомусь банальною – «щастя людей», яке, як і решта згадуваних очікувань, за болісним визнанням Ю. Габермаса, було зруйноване жорстокою реальністю двадцятого століття.

У сухому залишку, ідея Просвітництва полягає в бажанні навчити людей більшого – розширити їх горизонти, вивести з п'яни невігластва. А Ю. Габермас пише про постійно зростаючий розрив культури експертів⁵ і широкої публіки⁶. Це означає геть не ту перспективу, яку можна було би очікувати від проекту модерна. А якщо так, то історичну перемогу здобув не модерн, а інший культурний проект – традиція. Такий стан справ – одна з причин того, що Ю. Габермас називає модерн «незавершеним проектом».

Висновки. Ю. Габермас написав свою статтю «Модерн – незавершений проект» у 1980 році. Але її тези звучать на диво актуально. Можливо тому, що час Сучасності пройшов і Традиція повністю повернула собі керівну роль?

Через 21 рік у 2001 році філософ напише іншу статтю, в якій гірко зауважить: «11 вересня напружені стосунки між секулярним суспільством і релігією злетіли в повітря ... Вирішивши вчинити самогубство, вбивці, які перетворили цивільні транспортні засоби на живі снаряди і спрямували їх на капіталістичні цитаделі західної цивілізації, мотивували свої дії релігійними переконаннями ... Символи глобального модерну стали для них уособленням Великого Сатани. Але й у нас ... події на екранах телевізорів ... мимоволі асоціювалися з біблійними образами» [10, с. 249].

Терористи, про яких пише Ю. Габермас, були родом з країн, які пройшли модернізацію. Вони жили в сучасних умовах, користувалися модер-

ною технікою і всіма благами розвинутої цивілізації. Але це ніяк не позначилося на їхньому внутрішньому світові – Традиція виявилася невідкладною Сучасністю⁷. Цей факт у далекій (з часів Просвітництва), і близькій (з 1980 року) перспективі показує, що в архітектурі модерну були допущені прорахунки – проект явно потребує доопрацювання. Невідомо, коли воно стане на часі, але зараз нове Просвітництво навряд чи можливе. Попри це, потенціал, закладений в культурному модерні, враховуючи усі його слабкі місця такий, що традиція ніколи вже не зможе стати такою, якою вона була до його виникнення.

Література

1. Габермас Ю. Філософський дискурс модерну / Пер. В. Купліна, Київ: Четверта хвиля, 2001. 424 с.
2. Денисова Т. Перечитуючи модернізм: американська версія. *Біблія і культура*. 2009, № 11. С. 118–130.
3. Мартиненко О., Рупташ О., Радзіняк Т. Місце та роль філософії науки в постсекулярному дискурсі. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Вип. 46. С. 114–123. DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.46.14>.
4. Чікарькова М. Сучасна культура. Проблеми аксіології і термінології. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 238 с.
5. Adorno Th. *Ästhetische Theorie* / Ed. Gretel Adorno and Rolf Tiedemann. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1970. 571 s.
6. Berman M. *All that is solid melts into air: the experience of modernity*. New York: Viking Penguin, 1988. 400 p.
7. Foucault M. *What is Enlightenment? The Foucault Reader* / Ed. Paul Rabinow, trans. Catherine Porter. New York: Pantheon Books, 1984. P. 32-50. URL: <https://drive.google.com/open?id=1uJ2j58waKqYu5o2Wl5526fLhFwb7Rp5I> (дата звернення: 18.09.2024).
8. Giddens A. *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press, 1990. 186 p.
9. Habermas J. *Die Moderne – ein unvollendetes Projekt. Jürgen Habermas. Zeitdiagnosen: Zwölf Essays 1980–2001*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2003. S. 7–27.
10. Habermas J. *Glauben und Wissen. Jürgen Habermas. Zeitdiagnosen: Zwölf Essays 1980-2001*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2003. S. 249–263.
11. Heidegger M. *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1967. 450 s.
12. Kant I. *An Answer to the Question: What is Enlightenment?* / Translated by T. Humphrey. Hackett Publishing, 1992. URL: https://www.nypl.org/sites/default/files/kant_whatisenlightenment.pdf (дата звернення: 06.09.2024).
13. Luckmann Th. *The Invisible Religion: The Problem of Religion in Modern Society*. New York: The Macmillan Company, 1967. 194 p.
14. O'Donnell, James J. *Cassiodorus*. Berkeley, California: University of California Press, 1979. XVI-303 p.

⁵ Ю. Габермас використовує поняття «культура експертів» у контексті своїх робіт про суспільну комунікацію та демократію. У його розумінні це культура, в якій важливі рішення і знання зосереджені в руках вузької групи експертів, які на глибокому рівні володіють спеціальними та технічними навичками.

⁶ Розрив між «культурою експертів» та «широкою публікою» означає, що важливі рішення приймається не всіма людьми через обговорення, а тільки тими, хто є фахівцем у певній сфері. З погляду, Ю. Габермаса такий стан справ негативним чином позначається на демократичних процесах. Суспільство має прагнути більш відкритої комунікації, де навіть «неспеціалісти» можуть долучатися до обговорення – демократія має бути живою та дієвою.

⁷ Докладніше про це можна дізнатися у першій спільній праці авторів «Місце та роль філософії науки в постсекулярному дискурсі» [3, с. 117].

15. Osborne P. Modernity is a qualitative, not a chronological, category: notes on the dialectics of differential historical time. *Osborne P. Postmodernism and the Re-reading of Modernity* / Ed. by Francis Barker, Peter Hulme, Margaret Iversen. Manchester : Manchester University Press, 1992. P. 23–46.

16. Pico Della Mirandola. Oration on the Dignity of Man: A New Translation and Commentary / Eds.: F. Borghesi, M. Papio, M. Riva. Cambridge : Cambridge University Press; 2012. 308 c.

Анотація

Мартиненко О. М., Рупташ О. В., Радзіняк Т. І. *Ідея та перспективи філософського модерну.* – Стаття.

Філософський модерн – світоглядний, соціокультурний та концептуальний феномен, який виник у процесі розвитку європейської цивілізації. Без сумнівів, філософський модерн відіграв вирішальне значення у становленні західної культури, став, зрештою, її «обличчям». Однак, у Європі та й усьому західному світові поширюється думка, що «його час минув», що «він втратив актуальність», що «він тепер не в моді», – чи так це?

Вважається, що постмодерн – сила, що відібрала у модерну культурне лідерство. Така думка сучасна й вірна лише частково. Справжнім антагоністом Сучасності завжди була Традиція, і саме їй належать лаври «перемоги» над модерном. І, коли постмодерн протиставляє себе модерну, він неодмінно має вивершитися в ту чи ту форму Традиції. Як бачимо, її присутність непомітна в початкових зразках постмодерної філософії. Натомість в нинішніх розвинутих формах постмодерну риси Традиції яскраво виявляються в концепті постсекулярності, який описує феномени «повернення релігії», «постсекулярного суспільства», руху «New Age» та ін.

Автори дослідження вважають, що модерн не втрачаючи своєї актуальності, акумулює потенції для протистояння традиції.

Мета цього дослідження полягає в аналізі ідеї філософського модерну із визначенням перспективи її розвитку.

Основний метод дослідження – історико-філософський. Поряд з цим у статті застосовано концептуальний та структурно-функціональні підходи. Використовуються також такі загальнонаукові методи, як: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування тощо.

У підсумку дослідження автори дійшли висновку, що в задумі модерну закладено внутрішньо суперечливі інтенції. При цьому оцінка його потенціалу оприявнює підстави для твердження про те, що боротьба між модерном і традицією незавершена.

Ключові слова: історія, історія філософії, культура, модерн, модернізм, наука, постмодернізм, постсекулярність, Просвітництво, традиція.

Summary

Martynenko O. M., Ruptash O. V., Radzinyak T. I. *The idea and prospects of philosophical modernity.* – Article.

Philosophical modernism is a worldview, sociocultural and conceptual phenomenon that arose in the process of development of European civilization. Obviously, philosophical modernity played a decisive role in the formation of Western culture, became, after all, its «face». However, in Europe and throughout the Western world, the opinion is spreading that «its time has passed», that «it has lost relevance», that «it is now out of fashion». These statements are questionable.

It is believed that postmodernity is a force that took away cultural leadership from modernity. Such an opinion is actual and true only in part. The real antagonist of Modernity has always been a Tradition, and it is to it that the laurels of “victory” over modernity belong. And when postmodernism opposes itself to modernity, it must necessarily culminate in one or another form of Tradition. Although, its presence is imperceptible in the initial samples of postmodern philosophy, in the current developed forms of postmodernism, the features of Tradition are clearly manifested in the concept of postsecularity, which describes the phenomena of the “return of religion”, “post-secular society”, the “New Age” movement etc.

The authors of the study believe that modernity, while not losing its relevance, accumulates potential to oppose tradition.

The purpose of this study is to analyse the idea of philosophical modernism and describe the perspective of its development.

The main research method is a method of the history of philosophy. Along with this, the article uses conceptual and structural-functional approaches. Such general scientific methods as: analysis, synthesis, comparison, abstraction etc. are also used.

As a result of the study, the authors conclude that internally contradictory intentions are embedded in the idea of modernism. At the same time, the assessment of its potential reveals grounds for the assertion that the struggle between modernity and tradition is unending.

Key words: history, history of philosophy, culture, modernism, modernity, science, postmodernism, postsecularity, Enlightenment, tradition.